

Diccionari grec-català

Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 2015;
Guadalupe GALO BARDES

Diccionari grec clàssic-català

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de
Montserrat, 2015

L'any 2015 ha estat positiu per als hel·lenistes, estudiants de grec i amants del món clàssic, perquè ha vist aparèixer dos nous diccionaris grec clàssic-català: el *Diccionari grec clàssic-català* de Guadalupe Galobardes, a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, i el *Diccionari grec-català. D'Homer al segle II dC*, d'Enciclopèdia Catalana.

Amb aquests són quatre els diccionaris entre el grec clàssic i el català. El primer a aparèixer va ser el *Diccionari grec-català*, també de Guadalupe Galobardes, publicat per Pòrtic el 1985. (El comptem no com una edició anterior a la del 2015 de la mateixa autora sinó com un diccionari diferent, perquè el més recent, tot i que s'hi basa, ha estat revisat i molt ampliat.) Es tracta d'una obra reduïda, però útil i solvent, que l'autora, professora de grec, va elaborar per facilitar als seus alumnes la traducció del grec al català. Aquesta ha estat l'única eina que hi ha hagut per traduir directament del grec clàssic al català fins al 2011, en què Vox va publicar el *Diccionari manual grec clàssic-català*, traducció del conegut diccionari grec-castellà de José M. Pabón de la mateixa editorial. Aquest ja és un diccionari més extens, també pensat per a estudiants però molt complet, i amb la funció d'ajudar a traduir textos des d'Homer fins al Nou Testament: amb 35.000 entrades que inclouen noms propis i una gran quantitat d'informació sobre la flexió, i amb un resum de la gramàtica grega al final.

Les dues obres de 2015 completen aquest panorama amb dos diccionaris de més envergadura que els anteriors i de perfils diferents: el de Galobardes té al voltant de 40.000 entrades i, com explica en el Pròleg, segueix com a pauta el *Diccionario griego-español* de Miguel Balagué, Sch. P. El vocabulari que conté comprèn des de l'època d'Homer fins al Nou Testament i la majoria de les paraules emprades pels pares de l'església. Incorpora molts noms propis, la majoria amb una petita explicació que en dona el context dins la història, la literatura o la mitologia gregues. Tanquen el llibre set mapes de Grècia i un llistat de topònims del món antic, cadascun dels quals duu una indicació que ajuda a situar-lo en un dels mapes. També s'indica, al final de l'entrada dels mots derivats, la forma de què provenen. Això s'ha fet amb intenció didàctica, ja que, com explica l'autora, «proporciona al lector l'etimologia de moltes paraules gregues que hom pot comparar amb el llatí i altres llengües modernes, fet que permet fixar etimologies i facilitar l'estudi del vocabulari grec». Algunes entrades incorporen citacions i expressions característiques dels autors més traduïts pels estudiants (Plató, Xenofont...), acompanyades de la traducció al català

corresponent. Molts verbs van acompanyats de la informació gramatical que ajuda a conjugar-los, i les formes verbals irregulars tenen entrada pròpia, amb remissió a la forma principal. També s'inclou un apèndix gramatical detallat de la morfologia grega. Es tracta, en definitiva, d'un diccionari amb una intenció didàctica clara, pensat per a una franja àmplia d'estudiants, des dels més principiants fins als més avançats, i tenint sempre presents les dificultats i necessitats dels aprenents a l'hora de llegir i traduir del grec. Presenta, a més, una gran uniformitat de criteris, gràcies, probablement, a haver estat elaborat per una sola persona.

El segon dels diccionaris apareguts el 2015, el *Diccionari grec-català* d'Enciclopèdia Catalana, ha estat llargament esperat, perquè se sabia que un equip hi treballava des de feia molts anys –vint!– per a la sèrie de diccionaris bilingües de l'editorial. Es tracta de l'obra més exhaustiva de les quatre, un treball dirigit als estudiants més avançats. És el 28è volum de la sèrie, i el de més pes i de més abast de tots: conté 92.000 entrades –segons se'ns informa a la contraportada– en 1.888 pàgines. Si pensem que fins ara el diccionari bilingüe més llarg, amb diferència, publicat per Enciclopèdia Catalana era el *Diccionari llatí-català*, amb 60.000 entrades, ens adonem de l'extensió de la nova obra. La directora de la sèrie, Núria Bort, va explicar en una de les presentacions del llibre que la iniciativa de fer-lo havia sorgit justament a partir de la presentació del *Diccionari llatí-català*, el 1994, quan es va decidir que era important tenir, també, el de grec. L'empresa es va posar en marxa, però després d'un cert temps, el projecte original, més modest, va ser canviat per un de més abast a instàncies dels redactors, que es van adonar, i en van convèncer els editors, que no es podia fer una obra tan útil i tan completa com la que pretenien fer amb l'extensió prevista inicialment. Entre altres coses, per exemple, es va decidir augmentar el corpus d'autors i d'obres en els quals basar el diccionari; també es va decidir incorporar-hi la totalitat dels noms propis. El volum resultant, que supera, de molt, els primers càlculs, ha estat publicat amb ajut de la Fundació Cambó.

Certament, la quantitat d'informació que posa al nostre abast és notable. També, deixa veure un gran esforç de síntesi i, alhora, de claredat. A més del diccionari pròpiament dit –és a dir, la llista de mots amb definicions (i altres informacions)–, que no comença fins a la pàgina 135, hi trobem un seguit de complements entre els quals cal destacar un apèndix morfològic molt detallat que presenta tots els paradigmes nominals i verbals del dialecte àtic i un repertori de quinze mapes que mostren, també amb detall, les diferents parts del món grec amb molts topònims transcrits al català.

Una de les coses que cal decidir en començar a elaborar un diccionari és la funció que es vol que tingui, perquè una idea clara de les característiques del públic a qui va dirigit (edat, nivell educatiu, coneixements de la llengua descrita en l'obra, etc.) i del que aquest públic buscarà en el diccionari determinarà quines entrades i accepcions s'hi inclouran, la longitud i la complexitat de les definicions i de les informacions gramaticals, la presència d'un seguit d'informacions complementàries –com l'etimologia–, en definitiva, com serà el diccionari. En el cas del diccionari de què parlem, calia tenir en compte que ja hi havia dues obres destinades a estudiants

de nivell elemental i mitjà (el segon diccionari de Guadalupe Galobardes no s'havia publicat quan s'elaborava aquest) que complien adequadament la seva funció, i que per tant el més raonable era adreçar aquest a les persones amb un nivell de grec avançat o excel·lent. Efectivament, els autors van elaborar un diccionari pensant en aquest sector, tot i que ampliat; les primeres paraules del «Pròleg» de Francesc Cuartero informen que l'obra pretén ser «una eina bàsica de treball per a estudiants i professors, des dels nivells elementals fins als universitaris, i per a l'estudiós de la llengua grega antiga en tota la riquesa de les seves manifestacions». I d'aquí la voluntat d'exhaustivitat i, alhora, la necessitat de síntesi perquè el volum resulti manejable. Perquè, com diu el seu subtítol, el diccionari recull tot el cabal grec des d'Homer fins al segle II dC; és a dir, aproximadament deu segles d'una llengua riquíssima en produccions literàries i de multitud d'àmbits temàtics. En l'apartat introductori «Propòsit i característiques del diccionari» se'ns informa (p. 13) que «[l]equip redactor [...] ha volgut [...] produir no només una obra d'ús acadèmic, sinó d'utilitat vària i permanent». Malgrat aquest desig de totalitat, per motius d'espai s'han hagut de restringir d'alguna manera les informacions incorporades al diccionari; això s'ha fet, com s'exposa en l'apartat introductori (p. 13), fixant per al corpus lèxic els límits temporals ja mencionats, que han comportat deixar fora, d'una banda, els textos micènics i, de l'altra, la producció literària posterior al segle II. Tampoc no s'hi ha inclòs el vocabulari procedent només d'inscripcions, amb una excepció «sentimental» explicada per Francesc Cuartero a la presentació del diccionari: una inscripció procedent d'un mosaic d'Empúries. Una altra limitació que s'hi ha fet ha estat la de prescindir de les indicacions de l'obra concreta d'on procedeixen els exemples i les citacions i donar-ne simplement l'autor.

Un grup especialment destacat d'entrades són els noms propis. En l'apartat introductori que acabem d'esmentar s'explica (p. 13) que «[e]l mateix desig d'utilitat ens ha dut a incloure la totalitat dels noms propis» (compresos els gentilicis). Això fa que constitueixin una proporció molt alta del total d'entrades: n'hem fet un recompte purament orientatiu prenent una pàgina de cada lletra i, en aquesta mostra, els noms propis representen el 17,7% de les entrades. Si considerem que en el mateix recompte un 16,4% eren remissions de diversos tipus i que un cert nombre d'entrades de noms propis en contenen més d'un (per exemple, l'entrada Κρηστών -ῶνος, Crestó, una localitat de Tessàlia, conté, també, set noms propis més que se'n deriven: l'adjectiu format sobre el nom, el gentilici, el nom de la regió que l'envolta, etc.), percebem el pes que tenen els mots d'aquest tipus en la nomenclatura del diccionari. Com va manifestar Francesc Cuartero en la presentació de l'obra, amb la inclusió d'aquest grup d'entrades els redactors esperen «haver posat ordre a la transcripció de noms propis, sovint negligida no només en escrits aliens sinó tangents als estudis clàssics.» Sens dubte ho han aconseguit.

Un altre aspecte destacable de l'obra que ressenyem és la quantitat d'informacions que contenen les entrades; de manera resumida, són les següents:

- a) per a cada lema s'indica el patró morfològic que segueix, i les variants que presenta, siguin històriques o dialectals;
- b) quan cal, es dona, entre claudàtors, la indicació sobre la llargada d'una o més vocals, informació rellevant en una llengua amb mètrica quantitativa com és el grec;
- c) el nucli de l'entrada és la definició, sempre amb tendència a la concisió i sovint seguida per un breu aclariment entre claudàtors, que serveix, de vegades, per donar més informació sobre un nom propi, una planta, un epítet, i d'altres, per fer alguna precisió sobre el sentit de la definició. S'ha intentat ordenar les accepcions a partir del sentit originari, i quan un sentit deriva d'un altre, sovint s'indica en un parèntesi que precedeix la definició quin tipus de relació manté amb el sentit anterior: metafòric, metonímic, analògic, etc.;
- d) en un bon nombre de casos s'indica l'àmbit d'especialitat o temàtic a què pertany la paraula, una informació convenient en una obra que inclou un gran nombre de mots pertanyents a llenguatges d'especialitat;
- e) moltes definicions contenen exemples, sempre acompanyats de la traducció i el nom de l'autor de què procedeixen, tot i que, com ja s'ha dit, sense indicar el lloc concret on s'ha trobat l'expressió;
- f) s'ha donat l'etimologia de tots els mots menys dels noms propis, sempre que fos coneguda.

El que hem anat veient ens suscita una reflexió sobre les decisions que han hagut de prendre i les tries que han hagut de fer els autors d'aquest diccionari i, de fet, els autors de diccionaris en general: han inclòs la totalitat dels noms propis, 15.000 entrades o més que presenten una certa repetitivitat pel que fa a la manera d'adaptar-los, però han hagut de prescindir –amb recança, com admeten– dels autors posteriors al 200 dC. És veritat que tots els grans autors clàssics hi han estat inclosos, però alguns dels que han quedat fora no són irrellevants: escriptors com Ateneu de Nàucratis, autors de novel·les com Heliodor o Aquil·les Taci, filòsofs com Plotí o Diògenes Laerci, tots del segle III, o pares de l'església com Atanasi d'Alexandria, Gregori de Nazianz, Basili el Gran i Joan Crisòstom, tots entre els segles III i IV. I encara, han inclòs totes les etimologies conegudes, cosa que vol dir que més de la meitat de les 92.000 entrades contenen aquesta informació, però han hagut de deixar fora, per motius d'espai, la indicació dels llocs d'on procedien les citacions. És el que passa en lexicografia: la llengua és inacabable, fins i tot una llengua com el grec antic, que ja no canvia ni creix (si descomptem els papirs que encara es van descobrint de tant en tant), mentre que l'espai i el pressupost de què es disposa per plasmar-la sobre paper són finits. Inevitablement s'han de prendre decisions que consisteixen a triar, una tria que sempre vol dir descartar, i es prenen pensant en el que ha de ser més útil per a la majoria d'usuaris, però sabent, també, que el que es deixa fora en algun moment es trobarà a faltar.

Actualment, doncs, es disposa de quatre diccionaris grec-català que es dirigeixen a tres franges d'usuaris diferents: elemental, mitjà i superior. Pel que fa als dos

publicats el 2015, ens sembla que tant l'autora del *Diccionari grec clàssic-català* com els autors del *Diccionari grec-català* han acomplert amb escreix l'objectiu que cadascun s'havia proposat: la primera, fer-ne una obra de consulta útil i didàctica per a estudiants de grec de tots els nivells, inclosos els més alts; els segons, fer-ne una eina bàsica de treball per a estudiants més avançats i estudiosos del grec antic. Pel que fa a aquesta segona obra, fins fa poc, a les nostres universitats, els estudiants de Filologia Grega miraven d'adquirir durant la carrera un dels diccionaris exhaustius i prestigiosos d'alguna editorial estrangera –sobretot el Bailly, grec-francès, o el Liddell-Scott, grec-anglès–, que sabien que els serviria per a tota la vida. (Ara ho fan cada vegada menys, perquè els poden consultar per internet.) Ara aquest servei els el fa el *Diccionari grec-català* d'Enciclopèdia Catalana i la Fundació Cambó; i ens consta que un bon nombre d'estudiants de grec ja el tenen i el fan servir.

Victòria Alsina Keith
Universitat Pompeu Fabra